

Прикази

Дуго путовање у Јевропу

Мирјана Прошић-Дворнић, *Одевање у Београду крајем XIX и почетком XX века*

Стубови културе, Београд 2006.

У издању „Стубова културе“ објављена је 2006. године књига Мирјане Прошић-Дворнић, антрополошкиње која већ годинама живи и ради у Мидланду (САД), а која је каријеру започела у Београду, где је радила на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета. Реч је о књизи под насловом „Одевање у Београду крајем XIX и почетком XX века“, која представља прерађену, допуњену и знатно унапређену верзију рукописа докторске дисертације „Одевање у Београду од 1878. до 1915. године“, одбрањене још средином осамдесетих година прошлог века. Након две деценије, како М. Прошић-Дворнић каже, „богатог и динамичног живота“ који је рукопис дисертације водио, у дијалогу са другим ауторима и истраживачима, и периода интелектуалног и животног сазревања саме ауторке дошло је време да се једно богато, систематично и интересантно истраживање урбане, социјалне, културне и политичке историје Београда стави у корице и понуди широј заинтересованој читалачкој публици.

У односу на првобитни рукопис, у књизи је знатно проширен временски оквир истраживања и анализе – на цео XIX век, како би се могли пратити историјски процеси освајања политичке независности Србије, започети

Првим српским устанком 1804. године. Ово је учињено да би се токови и динамика овог процеса могли што ближе, садржајније и детаљније повезати са кореспондирајућим процесима трансформације србијанског друштва – процесима које одликују противречности, конфликти, ретроградна кретања, стална и динамична конфронтација модела „конзервативне“ и „прогресивне“ еманципације – који ће, како ауторка показује, на почетку XX века коначно изнедрити јасан и снажан модел „београдске урбаности“ (иначе, како је у књизи јасно истакнуто, тек један од културних модела у диференцираном србијанском друштву).

Ауторка је изабрала да ову сложену промену србијанског друштва током XIX и почетком XX века проучи кроз перспективу одевања, тачније – кроз настајање и трансформацију српског (женског) грађанског костима, чија ће постепена али коначна европеизација послужити за илустрацију „велике друштвене промене“ кроз коју су Београд и Србија прошли током „дугог“ XIX века. Овакав угао посматрања, скрећући пажњу на важност (могли бисмо чак рећи, критични значај) материјалне културе као материјализације симултаних процеса националне унификације и друштвене диференцијације, доноси неочекиване

теоријске „добитке“, пошто елементи материјалне културе (у овом случају – елементи грађанског костима и касније успостављеног система одевања) откривају важност конкретних аспеката културе и свакодневице у конструисању, материјалним аспектима иначе несклоних, националних дискурса.

Будући да је реч о антрополошком истраживању феномена и процеса који припадају прошлости, М. Прошић-Дворнић је преузела у антропологији познат и примењиван методолошки модел проучавања култура „на даљину“ (М. Мид и Р. Метро), који је обухватао рад са различитим историјским изворима (архивски документи, анализа медија, фотографија), али и интервјуе са ретким савременицима/цама процеса о којима је писала и са приповедачима „породичних историја“, који су доприносили реконструкцији времена и догађаја у „старом Београду“. Ауторка је комбиновала етнографски метод, карактеристичан за антропологију, и коришћење историјских извора, које је критички реинтерпретирала ослањајући се на традицију француске структуралне историје (М. Блох, Л. Февр, Г. Лефевр, Ф. Бродел), тако да је из њих извукла хеуристички максимум. Списак коришћених извора података, од којих значајан део чине необјављени архивски извори, фасцинантан је, и може се са сигурношћу тврдити да у домаћој етнологији и антропологији – од времена истраживања и оригиналног настајања овог рукописа – истраживачки подухват ових размера и систематичности није поновљен. Посебан значај за све оне истраживаче који имају амбицију да се баве историјском антропологијом, или пак желе да у своја истраживања укључе неки облик историјских реконструкција, представљају делови текста у којима се са становишта етнологске

хеуристике, спроводи скрупулозна критика коришћених врста извора, што остаје као вредан методолошки коментар и поука.

На 510 страна основног текста, чему су приложени списак дозвола за држање забава у 1897. години и изводи из књижевних дела у којима се говори о друштвеном животу и одевању у Београду крајем XIX и почетком XX века, а затим и попис илустрација, извора и литературе, ауторка је у 11 поглавља (у шта не рачунамо предговор) описала и анализира политичку, друштвену, економску и културну трансформацију Београда и Србије кроз призму одевања као важног сегмента културе. Након што је у уводном поглављу дефинисала проблеме и теоријско-методолошки оквир истраживања, уз подробно представљање и критику различитих врста извора које је користила (материјални, писани, ликовни, наративни и усмени извори), у поглављу *Београд у XIX и почетком XX века*, подробно описује политичку историју Србије тога времена и стварање националне културе. У наредном поглављу, *Привредни развој Србије и Београда*, она скицира економске промене које ће чинити оквир и пружати подршку развоју нове грађанске класе и њених стилских израза, оличених, између осталог, и у систему одевања. Затим, у петом поглављу, *Друштвено-економска, демографска и етничка структура Београда*, М. Прошић-Дворнић објашњава на који су начин политичке и економске промене у Србији током XIX и почетком XX века утицале на друштвену диференцијацију, изражену у хијерархији занимања и антагонистичким вредносним оријентацијама. Као посебно важан индикатор квалитета и замаха друштвене промене, она посматра положај жена, упознајући нас са различитим и

супротстављеним пројектима еманципације жена, које назива „конзервативном“ и „напредном“ еманципацијом.

У поглављу *Трансформација просторне структуре Београда* ауторка прати начин на који је Београд од насеобине оријенталног типа, низом урбанистичко-архитектонских захвата, трансформисан у српску престоницу, која је – баш као и главни градови европских држава – прошла кроз урбану реконструкцију у последњој четвртини XIX века, рефлектујући главне идеје и процесе кроз које су пролазили европски градови. Захваљујући таквој „национализацији градског простора“, у анализираном периоду створена су бројна јавна места на којима се одвијао богат друштвени живот београдске елите и где су, и на плану одевања, јавно приказивани критеријуми друштвене дистинкције, о чему ауторка пише у поглављу *Друштвени живот*. Наредна три поглавља непосредније се баве анализом настанка **српског грађанског костима** (схваћеног као релативно фиксиран скуп одевних предмета, који су се препознавали као социјална и естетска ознака настајуће српске грађанске класе), његове повезаности са европским модним утицајима и анализом тржишта тканина и одеће (производње и трговине), које је подржавало динамичан развој и трансформације костима током XIX века. М. Прошић-Дворнић идентификује три главне фазе у развоју женског српског грађанског костима („фиксирани“ костим – око 1830, „модну фазу фиксираних костима“ око – 1860 и „трансформисани фиксирани костим“ – око 1890). Детаљним и минуциозним описима настајања српског грађанског костима (особито детаљно – женског), насталим анализом изворног материјала, она документује на који начин је одевање постепено развијено у „систем

одевних правила“, чијом се употребом приказивао друштвени положај, али и различите друштвене, културне особности и морални назови – попут животног доба, брачног статуса, скромности и чедности. На основама семиотичких претпоставки да је културу потребно схватити као систем парадигматичких знакова, а користећи структурално-функционални приступ Богатирјева, М. Прошић-Дворнић у анализи трансформације српског женског грађанског костима показује како се у процесу дугог трајања мења значај појединих функција костима и како су у различитим периодима доминантне његове различите функције, афирмишући на тај начин важност историјске димензије и трансформација у изучавању материјалне културе.

У претпоследњем поглављу, *Језик моде – модни журнари*, ауторка анализира начин на који је „аморфни облик модне свести“, који је преовладавао током прве половине XIX века, у другој половини века артикулисан у, како ауторка назива, „језик одевања“, захваљујући систематичном „раду“ модних часописа. Као последица тога постало је могуће да се у свакодневном животу реализује културна (не)компензија кроз „говор одеће“, што је, по мишљењу ауторке, представљало тачку од које почиње неповратна европеизација – не само одевања него и мишљења о одевању у Београду. У завршном делу књиге, који носи назив *После свега*, ауторка се поново враћа двема централним темама – друштвеној трансформацији Београда и Србије у XIX веку и почетком XX века, као и настајању и трансформацији одевања у истим просторно-временским оквирима, спајајући и укрштајући два тока анализе и потврђујући неодвојивост „симболичке“ културалне и „политичко-економске“ историјске анализе у

разумевању културних и друштвених појава.

У најкраћем, ма колико се данашњим младим читаоцима, који су структурални функционализам давно оставили за собом и који се „примају“ на друге врсте (више постмодерних) проблематизација и текстова, може чинити „старомодном“, књига Мирјане Прошић-Дворнић – „Одевање у Београду у XIX и почетком XX века“ – представља капитално дело домаће етнологије и незаобилазна је за свакога ко има намеру да се озбиљно бави истраживањима материјалне културе, модернитета, урбане антропологије, урбане историје и методологије историјских реконструкција. Овде желим посебно да истакнем неколико аспеката који наглашавају савременост и актуелност приступа ауторке, који је са годинама и промишљеним интервенцијама у тексту само добио на значају. То је, најпре, **интердисциплинарност**, која у овом случају функционише као комбинација историјске антропологије и културне историје. Изабрана тема „комуницира“ са широким пољем друштвених и хуманистичких дисциплина: у првом реду са – историјом, али и са историјом уметности, костимографијом, урбанизмом и архитектуром. Нарочити значај истраживања је у томе што потврђује интердисциплинарни потенцијал антрополошких истраживања и што показује да отварање ка другим дисциплинама у србијанској етнологији и антропологији није новијег датума, односно – да има своју историју. У **теоријско-методолошком смислу**, студија „Одевање у Београду у XIX и почетком XX века“ представља пример превазилажења дескриптивног

модела проучавања материјалне културе и прва је сложена монографија посвећена одевању у србијанској етнологији. М. Прошић-Дворнић иде и даље од тога, и нуди два интерпретативна оквира која студију повезују са савременим изучавањима материјалне културе и потрошње, са једне стране, и са изучавањима модернитета, са друге стране. У оба случаја, резултат је отклон према потенцијално архивизирајућим схватањима етнологије и етнолошких истраживања, што је нарочито важно када се има у виду да је ауторка показала да је могуће применити динамичну теорију и разумевање и када је у питању објашњавање феномена који припадају прошлости. Кроз успешан и делатан spoj **теоријске информисаности и емпиријских истраживања**, ауторка показује да је могуће на задовољавајући начин остварити дијалог теорије и емпирије. Коначно, ова студија се издваја и по **стилу излагања**, који је језгровит и јасан, а одликује га једноставност у преношењу порука читаоцима, при чему, ипак, ради једноставности израза није жртвована сложеност идеја и збивања о којима се пише. Књизи се може прићи као изванредној научној студији, која нуди компаративни оквир за критичко промишљање савремених дилема и „агонизујућих избора“, који се у Србији (неочекивано, али објашњиво) понављају на почетку XXI века, али се она свакако може читати и као узбудљива сага о урбанизацији и модернизацији Београда XIX века, тако да ће заинтересованим читаоцима и читаатељкама ово штиво пружити вишеструко „задовољство у тексту“.

Илдико Ердеи